Hász-Fehér Katalin

Arany János ismeretlen verse[1]

A szalontai Arany János Múzeum történetét Dánielisz Endre több munkájában vázolta[2], azonban a jelenlegi kutatás helyzetének ismertetéséhez néhány mozzanatra e történetből emlékeztetni szükséges. A múzeum alapjait Arany László vetette meg azzal, hogy atyja tárgyainak, kéziratainak, okiratainak és könyvtárának egy részét a városnak ajándékozta. Az 1885. április 8-án kelt adományozó levélhez kétféle küldeményt csatolt. Az egyik csomagról 1885. május 30-i keltezéssel tételes leltárt készíttetett. A könyvekből öt oldalon keresztül 107 művet sorol fel, 129 kötetben.[3] Az itt kiemelt emléktárgyakra és művekre nézve úgy hagyja meg, hogy azok közül *„semmi – tehát a könyvek sem – soha az emlékszobából kivitetni ne engedtessék"*. A küldemény másik részéről nem készült teljes leírás, Arany László összefoglalóan azt írja róla, azokat a műveket gyűjtötte egybe, amelyeket nélkülözhetett, vagy amelyek az ő könyvtárában is megvannak. Ezeket, akárcsak az előbbieket, körpecséttel látta el, melyen ez áll: „Arany János Könyvtárából". Néhány száz kötetet említ, köztük a Magyar Tudományos Akadémia kiadványainak viszonylag teljes sorozatát, melyeknek hiányait ő maga pótolta.[4] Azt óhajtja az Arany-emlékbizottságtól, hogy az utóbbi könyvekről katalógust készíttessen, s utána megbízható egyének kölcsönözhessék őket. Ugyanitt jegyzi meg, hogy Arany János könyvtárának nagyobb részét magánál tartotta, de úgy fog intézkedni, halála után a nála lévő kéziratokkal együtt ezek a kötetek is az Arany-emlékszobába jussanak.

A Csonkatoronynak az Arany László közreműködésével történő restaurálása és az Arany János Emlékmúzeum 1899-es megnyitása idején és után több kéziratos és nyomtatott katalógus készült a Szalontán őrzött tárgyakról,[5] s a múzeum anyaga is folyamatosan

1 A jelen tanulmány az Arany János Emlékmúzeum 110. évfordulóján, 2009 augusztusában rendezett nagyszalontai konferencián elhangzott előadás szerkesztett és kiegészített változata.

2 Dánielisz Endre: *Arany László – a múzeumalapító*, Utunk, 1969, május; uő: *Arany János könyvtára*, Könyvtári Szemle, Bukarest, 1972, 2. sz., 63–68.; Uő: *Arany-emlékek Nagyszalontán*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984; *„Szülőhelyem, Szalonta..."*, *Tanulmányok, esszék Arany János köréből*, Nagykőrös, 1992, 211–221.

3 Az adományozó levelet Dánielisz Endre tette közzé: Dánielisz 1984, 8–10., a katalógust azonban teljes egészében senki nem közölte. A kézirat a nagyszalontai Arany János Múzeumban található, Ms 100, illetve Ms 215 jelzet alatt.

4 Ezzel magyarázható, hogy az Arany János Múzeum könyvállománya ma néhány olyan művet is tartalmaz, amely Arany János halála után jelent meg, tehát eredetileg nem lehetett a könyvtárában.

5 Az első nyomtatott jegyzék 1899-ben készült: *Az „Arany-Emlék-szoba" leltára*, Nagy-Szalonta, 1899, MTAK Kt Ms 4/2; 1900. jún 22-i dátummal kéziratos jegyzék készült Király József és Széll Kálmán aláírásával azokról a tárgyakról, melyeket a Csonkatoronyban helyeztek el, MTAK Kt Ms 4/3. Évszám nélkül jelent meg 1929-ben Debreczeni István munkája: *Az Arany Muzeum története és katalogusa*, Szabadsajtó, Satu Mare (Az Arany Emlékegyesület Évkönyvei IV.). 1951-ben új leltárt készít Mikó Pál,

gazdagodott. 1913–1914-ben került ide például Arany Juliska könyvszekrénye Ercsey Ernőnétől és könyvtára Széll Kálmántól. Azonban míg a tárgyi relikviákat, azok gyarapodását, majd az 1940-es években a sérüléseit, eltűnéseit tételesen számon tartották, a könyvtár anyagára viszonylag kevés gondot fordítottak.

Tolnai Vilmos már 1913-ban felteszi a máig aktuális kérdést, vajon milyen hatással lehetett az irodalmi hagyomány, a tudományos, irodalompolitikai és politikai környezet Arany Jánosra, s felhívja a figyelmet, mennyire fontos lenne ehhez ismerni Arany könyvtárát és széljegyzeteit. Sürgeti a könyvjegyzék elkészítését és kiadását, egyben a nagykőrösi gimnázium számára szintén javasolja, tegye közzé a könyvek lajstromát, melyeket Arany is használhatott. Szendrey Zsigmond 1918-ban ugyancsak a könyvtár tanulmányozásának hasznosságára figyelmeztet: olyan széljegyzeteket közöl cikkében, melyek egy-egy vers keletkezéstörténetét világítják meg, s amelyek azóta el is vesztek a könyvtárból.[6]

A két cikkíró nem tudott róla, Dóczy Jenő 1925-ben, az Arany-könyvtárról szóló ismertetőjében azonban már hivatkozik rá,[7] hogy Debreczeni Ferenc, a nagyszalontai születésű, később szalontai református lelkész, irodalomtörténész, Debreczeni István öccse 1912-ben megbízatást kapott az emlékegyesülettől a katalógus elkészítésére. A munkálatok az első világháború miatt leálltak, majd 1917-ben újra felmerült a terv. Mindez az emlékegyesületnek és Debreczeni Ferencnek a nagyszalontai Arany János Múzeumban őrzött levelezéséből, illetve egy 1913-as nyomtatványból derül ki. Debreczeni Ferenc tizenhárom évig dogozott a leltáron. 1930. április 4-i keltezésű értesítése arról tanúskodik, a teljes katalógus a végéhez közeledik, végül azonban 1931-es váratlan halála gátolta meg a munka befejezését.[8] Két kisebb írása jelent meg csupán 1917-ben és 1923-ban,[9] s majd bátyja, István hasznosította kutatásait az Arany-könyvtárról szóló 1967-es tanulmányában és az *Arany János hétköznapjai* című, 1968-as kötetében.[10]

A későbbi muzeológusok, Mikó Páltól kezdve Abafáy Gusztávon és Dánielisz Endrén keresztül Zuh Imréig valamennyien behatóan tanulmányozták Arany könyvtárát és széljegyzeteit, s más irodalomtörténészekkel együtt több értékes tanulmányt közöltek róla.[11] Az 1960-as években, az Arany kritikai kiadás munkálatainak szervezése során, mint

---

hogy felmérje, milyen károk érték a múzeumot 1944-ben. Az összesítést később Dánielisz Endre közli 1984-es, idézett kötetében, 44–49. Legutóbb *Arany János és családja relikviái* címmel, Thuróczy Gergely szerkesztésében jelent meg a nagyszalontai relikviakatalógus, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2010.

6 Szendrey Zsigmond: *Arany János nehány költeményéről*, It 1918, 215–217.

7 [Dóczy Jenő] Acherontinus: *Arany János hagyatéka*, Magyarország, 1925. okt. 11.

8 Debreczeni István: *A nagyszalontai Arany Emlékegyesület története 1882–1912*, Nagyszalonta, 1913, 82. Debreczeni Ferenc egyik levelében említi 1912-es megbízatását: 1930. április 4. AJM 320/C; az 1917-es tervről: 1917. április 1-jei levél, AJM 320/A. 1930-ban közli az egyesülettel, hogy befejezi és sajtó alá rendezi addigi munkáját, a múzeum azonban azt válaszolja neki, nincs abban a helyzetben, hogy kiadja a katalógust – 1930. április 14., levélmásolat Debreczeninek, AJM 320/D.

9 Debreczeni Ferenc: *A rajzolgató Arany*, Vasárnapi Ujság, 1917, 9. sz., 146; Uő: *Arany János széljegyzeteiből*, ItK 1923, 82–92.

10 Debreczeni István: *Arany János könyvtára*, Magyar Könyvszemle 1967, 2. sz., 186–191. és uő: *Arany János hétköznapjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1968, 116–124.

11 Deák Tamás: *Arany János ceruzája*, Korunk, 1959, 272–274.; Abafáy Gusztáv: *Arany János széljegyzetei a szalontai Arany-könyvtárban*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1965, 2. sz., 227–241. és: Arany János – *„Tisztelt Írótárs!" – Kötetben még nem szereplő kritikai írások, glosszák*, Kovács Sándor Iván irányításával és jegyzeteivel kiadja az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének Arany-szemináriuma, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 1993; Kovács Sándor Iván: *Margójegyzetek Vida József „Nemzeti koszorú" c. verseskönyvében*, uo., 42–46.; Dánielisz Endre: idézett művek; Zuh Imre: *Arany János könyvtára a nagyszalontai Emlékmúzeumban*, Irodalomismeret, 1992, 1.

arról az MTAK Kézirattárában őrzött kutatási jelentések beszámolnak, Keresztury Dezső Abafáy Gusztávot óhajtotta megbízni a széljegyzeteket tartalmazó kötet szerkesztésével, azonban az akkori politikai viszonyok miatt a terv meghiúsult. 2005-ben Ile Erzsébet – Kozma Dezső professzor vezetésével – doktori disszertáció keretén belül foglalkozott több kötet alapján a margináliákkal, megkísérelve tipológiájuk felállítását is.[12]

Tény ugyanakkor, hogy katalógus és bibliográfiai leírás az emlékmúzeumban őrzött könyvekről azóta sem készült,[13] pedig a könyvtár jelentősége a második világháborút követően óriásira nőtt: tudjuk, hogy Arany László özvegye nem teljesítette férje végakaratát, s a nála maradt Arany-hagyatékot nem a szalontai múzeumnak, hanem második férjének, a nála húsz évvel fiatalabb Voinovich Gézának adta át, akinek a kezéből ezek az anyagok már soha nem kerültek ki, s egy bombatalálatban meg is semmisültek. A szalontai könyvtár tehát Arany egykori gyűjteményének egyetlen megmaradt része, szellemi és anyagi értéke egyaránt felbecsülhetetlen. Több ezer bejegyzés található az itt őrzött könyvekben és folyóiratokban, melyekről a jelenlegi állapotukban azt sem tudjuk megmondani, hány kötetből állnak. Az egyetlen kiindulópont még mindig Debreczeni Ferenc kéziratban maradt füzete, amelyet 1930-ban az emlékegyesület nem adott ki. A füzetet az MTAK Kézirattára őrzi.[14] Ugyancsak füzetes, kéziratos formában találta meg Szörényi László Debreczeni Ferenc másik munkáját, amelyben a könyvtár nyelvészeti tárgyú széljegyzeteit tekinti át.[15]

1998-ban az újrainduló Arany kritikai kiadás tervébe az emlékkönyvtár széljegyzetes anyagának kiadási terve is bekerült. Az általam szerkesztett XXII–XXIV. kötet fogja tartalmazni a margináliákat, a könyvtár véglegesített katalógusával együtt. A kritikai kiadás vezetője, Korompay János és az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, Szörényi László a Magyar Tudományos Akadémia és a nagyszalontai múzeum összefogásának eredményeként 1998-ban lefotóztatta a széljegyzetes oldalakat. A feldolgozás során kiderült azonban, hogy ez az előkészítő szakasz – időhiány miatt – minden szempontból kevés volt, és újra át kell tekinteni, átlapozni, regisztrálni az Arany-szekrényben lévő köteteket. Részben technikai okokból, hiszen a fekete-fehér felvételeken nem látszik, hogy Arany olykor színes ceruzákkal dolgozott, részben pedig tartalmi okokból, mert a regisztrált széljegyzeteken túl új bejegyzések is előkerültek.

Ismeretlen kézirat az Arany-könyvtárban

Az újonnan felfedezett leletek jelentős darabja egy kései, 1881-es Arany-kézirat. Az *Ungarische Revue – Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* című folyóirat 1881. évfolyamának júliusi–augusztusi füzetéből egy ismeretlen Arany-szöveg került elő. A folyóiratot Hunfalvy Pál szerkesztette. 1877 elejétől kezdve *Literarische Berichte aus Ungarn* címmel jelent meg negyedévente, majd 1881 januárjában új néven

sz., 58–63.; Balázs Eszter Anna: *Arany János széljegyzetei Vida József Nemzeti Koszorú című verseskötetében*, ItK 2002, 5–6. sz., 676–689.

12 Ile Erzsébet: *Arany János és a magyar irodalmi hagyományok a nagyszalontai Emlékmúzeumban található könyvei széljegyzeteinek tükrében*, Kolozsvár, 2005, Doktori értekezés, kézirat.

13 A folyóiratanyag tételes és analitikus, a széljegyzeteket is feltüntető katalógusa e tanulmány keletkezése óta elkészült, s a könyvkatalógus is befejezéséhez közelít.

14 A füzet első lapján Debreczeni István kézírásával: *Arany János nagyszalontai Arany muzeumban levő Könyvtárának Katalogusa, szerkesztette: néhai Debreczeni Ferenc,* MTAK Kt, Ms 5234/47.

15 A füzet jelenleg az MTA Irodalomtudományi Intézete birtokában van.

havilappá alakult. A folyóirat egyik célja a bevezető szerint a külföldi és a hazai német értelmiség tájékoztatása volt az Akadémia, a Kisfaludy Társaság és más művelődési intézmények működéséről.[16] Az értekezések nagy része társadalomtudományi jellegű volt, de minden számban közöltek németre fordított költeményeket is.

Az újjáindított folyóirat első két számában Arany-versek találhatók a felvidéki származású költő, nyelvész és tanár, majd Hunfalvy Pál révén az MTA könyvtárosa, Ernst Lindner fordításában. Januárban az *Ősszel* (*Im Herbst*), februárban a *Tölgyek alatt* (*Unter den Eichen*) jelent meg. Márciusban Petőfitől hozta a lap a *Szécsi Máriá*t. A VII–VIII. összevont számban Reviczky Gyulától olvasható az *Ágnes asszony* német átültetése; egy évvel később, 1882 júliusában Petőfitől jelent meg angolul és németül a *Szeptember végén* című vers, majd az október–novemberi számban, Arany halálának hónapjában, a *Toldi szerelmé*ből került be részlet németül, *Toldi és Piroska* címmel. Arany alig olvasta a lapot, és még a saját verseinek fordítását sem mindig nézte meg. Az első füzetben, az *Ősszel* című költeménynél fel vannak vágva ugyan a lapok, de nem kommentálja az átültetést, a februári, márciusi számban és az 1882-es füzetekben azonban fel sincsenek vágva a rá vonatkozó oldalak.

Különösnek számít tehát, hogy Arany az 1881. július–augusztusi számban Reviczky Gyula fordításával közelebbről foglalkozott, olvasta és intenzíven jegyzetelte. A széljegyzetekből jól látszik, elégedetlen volt a szöveggel. A sorok mellett, a jobb margón kommentálta az átültetést, majd játékká szelídítve a bosszankodást, balról, ugyancsak a sorok mellett elkezdte visszafordítani magyarra a német szöveget, hogy felmutassa, hogyan nézne ki az *Ágnes asszony*, ha a fordítást szólaltatná meg magyarul. Logikai-tartalmi hibákat, nyelvhelyességi, nyomdai, olykor verstani vétségeket vesz észre. A negyedik versszakig jutott el a folyóiratban, leírta itt a negyedik sor első szótagját, majd némi módosítással az egészet külön papírra másolta, és ott folytatta tovább. A papír egy késsel vágott, csontszínű, 85×208 mm-es hasáb. Írása a cédulán ugyanolyan tiszta, javítatlan, mintha másolna. A folyóiratban és a papíron ugyanazzal a grafitceruzával dolgozott.

Reviczky szövegét Arany végig kommentálja és javítja. Véleményét a szöveg végén tréfás megoldással összegzi. A refrént a Julius von Reviczky névvel együtt idézőjelbe teszi, így a *„Könyörűlj, Ég rajtam!”* sort Reviczky szájába adja, minősítve a fordítót és a fordítást egyaránt. A papíron ugyanakkor a játék csak a 18. versszakig olvasható, az utolsó nyolc versszak hiányzik. Tekintve, hogy a cédula mindkét oldala megtelt, vagy másik papíron folytatta Arany a fordítást és az elveszett, vagy abbahagyta az írást.

Kontextusok

a) Alkalmi költemények

Arany eljárása többféle kontextusban vizsgálható. Lapszéli bejegyzései között több alkalommal találni olvasmány ihlette tréfás vagy didaktikus verseket, epigrammákat, de egész életművében is gyakori az egy-egy irodalmi, poétikai, nyelvi jelenségre vagy műveinek fogadtatására írt alkalmi költemény. Egyeseket közzétett, mint a *Vojtina levelei*t (1850, 1861), a *Poétai recept*et (1853), vagy a *Kozmpolita költészet* (1877) című versét. Máskor – mint a *Bolond Istók* második énekébe a *Nagyidai cigányok* fogadtatásáról szóló észrevételeit – beépítette megjegyzéseit egy-egy műbe. Vannak olyan szövegei is, amelyek csak halála után kerültek be az összkiadásba – a *Tölgyek alatt* második változata említhető 1878-ból, vagy a Nyelvőr-vita kapcsán keletkezett epigrammáit hozhatjuk fel, melyek szintén széljegyzetként fogalmazódtak meg. Végül egyes versek, melyek olvasmányok lapjain

16 Hunfalvy Pál: *An unsere Leser*, Ungarische Revue, 1881, 1. sz., 1–2.

keletkeztek, s a széljegyzetek kutatói később közzétették őket, kötetben azóta sem kaptak helyet. Ilyen munkája például egy tanköltemény Curtius *Görög nyelvtaná*nak 1857-es magyar fordításában.[17] A könyv utolsó üres lapján a görög nyelv fonetikai és morfológiai szabályait foglalja össze, részben a nyelvtani szöveghez kapcsolódva, részben annak javítása gyanánt.

A más szövegekhez (olykor képekhez) szorosan kapcsolódó versek közlése az új kritikai kiadásban átgondoltabb filológiai elveket kíván majd: *ikerszövegekről* van szó, s természetükből adódóan együtt kellene a hívó szöveget a rá épülő verssel együtt publikálni.

Vizsgálható a Reviczky-szöveg Arany időskori tréfás fordításai, vagy egész élete során felbukkanó stílusparódiái tükrében. A kritikai kiadás VI. kötetében, függelékben, Voinovich Géza elsősorban Arany Lászlóra hivatkozva közöl egy sor nyelvi játékot Aranytól, melyeket az utolsó nyáron, 1882-ben írt.[18] Petőfinek a *Csokonai* című verséből fordít egy versszakot Kertbeny Károly stílusában németre. Máskor tréfás fordítást készít a római gladiátorok köszöntéséből. A híres mondatot: *„Ave, Caesar, morituri te salutant [Üdv, Caesar, a halálba menők köszöntenek]"*, Arany így módosítja: *„Üdv Caesar, a túri cigányok szalutálnak neked"*; önironikus német verset ír, átformálja Goethe *Epigrammái*nak mottóját. Meggondolandó, hogy ezek a fordítási játékok 1882-ben, Reviczky verse *után* keletkeztek, s vajon nem éppen az *Ágnes asszony* rossz fordítása hívta-e elő a szórakozásnak ezt a változatát. Igaz, hogy Kertbeny Károly átültetéseinek minősége az 1850-es évek elejétől hol bosszús, hol tréfás tárgya levelezésének és megjegyzéseinek, s a stílusparódia sem volt tőle soha idegen, melynek lényege – Szajbély Mihály szavait idézve –, mintegy belebújni a rossz formákba, s azokból az utánzás révén kiválót alkotni. A rosszat ugyanis *„csak nagyon jól lehet a maga rosszaságában megmutatni"*.[19]

b) Az új nemzedék

A legfontosabb szövegkörnyezetet Reviczky Gyula neve körvonalazza, s a figyelmet Arany és az 1870-es években fellépő új költőnemzedék viszonyára irányítja. Irodalomtörténeti hagyománynak számít, hogy a Szana Tamás *Figyelő*, majd *Koszorú* című lapjához, 1876-tól pedig az ellenzéki Petőfi Társaság köré csoportosuló alkotói kört az ún. akadémikus irodalom, főként Gyulai Pál minden módon megakadályozta a fővárosi érvényesülésben. E szerzők többnyire vidéki lapokhoz szorultak, ha pedig mégis Budapesten próbálkoztak a megélhetéssel, akkor egzisztenciális bizonytalanságnál egyéb nem jutott nekik. Ezen a képen nem változtatott a Császtvay Tünde által szerkesztett, a közelmúltban megjelent Reviczky kritikai kiadás sem. A II. kötetben, a kozmopolitizmus-vitáról szóló hosszabb jegyzetben Császtvay erősen démonizált Gyulai-képet rajzol meg, amikor összegzi, hogy ő akadályozta meg Márki Sándornak a pesti egyetemre kerülését, gátat vetett Reviczky kötetének megjelenése elé, megpróbálta elvenni Petelei István kedvét a novellaírástól, külföldre száműzte az újromantikus drámaírókat és több rosszindulatú bírálatban marasztalta el az ifjú nemzedék alkotóit.[20] Császtvay szerint már az is mérlege-

17 [Georg Curtius:] *Curtius Görög nyelvtana*, Fordította Kiss Lajos, A N. Kőrösi Főgymnasiumban nyilvános rendes tanár, Pest, Kilián György egyetemi könyvárus tulajdona, 1857. A verset – bár hibásan – közölte Abafáy, i. m. 234–235.

18 *Arany János Összes Művei*, VI. kötet, *Zsengék, töredékek, rögtönzések*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952, 208–211.

19 Szajbély Mihály: *Intermediális randevúk a 19. században*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécsi Tudományegyetem Irodalomtörténeti Tanszékei [2008], 51.

20 *Reviczky Gyula Összes Verse*, Kritikai kiadás, I–II. kötet, S. a. r., a jegyzeteket és előszót írta, a mutatókat összeállította Császtvay Tünde, Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest,

lés eredménye lehetett, hogy Reviczky fordítása egyáltalán bekerült az *Ungarische Revue* című folyóiratba, hiszen Hunfalvy Pál is az „akadémiai körökhöz" tartozott, és itt csupán az Arany-vers kaphatott nagyobb súlyt *„mint a Reviczky kirekesztését érvényesítő gyakorlat"*.[21] Hogy a nemzedék- és ízlésvita hogyan zajlott az idősödő akadémikusok és a fiatal, olykor csupán 18–20 éves ifjú csapat között, hogy kiben volt nagyobb „harcos ellenállás", vajon az intézményi pozíciók felett redelkező akadémiai, vagy a türelmetlen, olykor illetlen, félig-meddig még képzetlen és gyakorlatlan, számos esetben igen tehetségtelen ifjú generációban, az akkor látszik majd világosan, ha az erre vonatkozó szövegek nagyobb számban megjelennek. Egyelőre mind a fiatal költőnemzedék, mind Gyulai Pál, mind Hunfalvy Pál, sőt Arany János korabeli levelezése is a levéltárak mélyén nyugszik.

Bennünket azonban most nem is az új kutatások fényében majd remélhetőleg erősen (át)formálódó Gyulai-recepció érdekel, hanem inkább az, hogy a harcias, konfliktusos metaforikával megalkotott történetnek az ifjú nemzedék felől vizsgálódó leírásokban Arany János is részévé válik.[22] Azt szokás kiemelni, hogy az 1870-es évek első felében Arany elzárkózott a fiatalok közeledésétől, pártfogói kérelmétől. Gáspár Imrétől kezdve Koroda Pálon, Zichy Gézán át Reviczky Gyuláig ugyanis eleinte mindannyian a nagy írók és költők, Arany, Jókai, Gyulai pártfogását és segítségét kérték. Gáspár Imre tizennyolc évesen, 1871–72-ben nagyarányú tervvel fordult Aranyhoz és Jókaihoz. Saját verseinek kiadásán túl a célja *„20–30 000 gyermek-ifjat egy szövetségbe gyüjteni magyar irodalom, magyar nemzeti eszmék istápolására, jótékonyság gyakorlására; egy fiatal phalanx alkotása, a mely az ideálizmus napjának minden aranyától beragyogva, tömött sorokban hatolt volna a jövendő ködvilágába". A mozgalomnak az 1840-es éveket idéző neve lett volna: „Fiatal Magyarország"*.[23] Tény, hogy Arany János a betegségére hivatkozva, bár egyáltalán nem illetlenül, kívül óhajtott maradni a magyar irodalom megváltására készülő terven, miközben válaszleveléből kétségtelenül kihallható némi irónia:

„Tisztelt Uram! Roncsolt egészségem s a mellett is hivatalos nyüglődéseim közepette, nem vehetek bár részt Önök küzdelmeiben s az irodalmi lelkes versenynek egyéb, mint távoli szemlélője nem lehetek: szivesen válaszolom becses soraira, hogy teljesen méltánylom az irodalom előmozditására irányuló törekvéseiket s azokhoz legjobb szerencsét kivánok. Pest, 1872. jan. 13. Arany János."

Reviczky Gyula 1875. december 7-én küldte meg Aranynak huszonegy versét. Arany a levélre sem akkor, sem később nem válaszolt, ám nem tudni, hogy megkapta-e egyál-

2007. (A továbbiakban: Császtvay 2007), II. k. 904.

21 Császtvay 2007, II. k. 1038.

22 Vö.: Komlós Aladár: *Az uj magyar lira*, Pantheon, Budapest, [1928]; Kokas Endre: *Az 1880-as évek irodalmi élete*, Pannonhalma, Dunántúl Egyetemi Nyomda, Pécs, 1930; Sós Margit: *Arany János irodalmi ellenzéke*, Pécsi irodalmi és könyvnyomdai Rt. 1933; Komlós Aladár: *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a XIX. század második felében*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956; uő: *A magyar költészet Petőfitől Adyig*, Gondolat, Budapest, 1959.

23 [Gáspár Imre] Gasparone: *Emlékezés Jókai Mórra*, Debreczeni Ellenőr, 1894. január 6., 1–2. Arany János levele egyelőre csak az ő átiratában olvasható.

talán a levelet.[24] Koroda Pálnak ismét barátságosan hagyta jóvá kérését, hogy *A Tulvilág Komödiája* című poémáját neki ajánlja.[25]

Kerényi Ferenc is arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek a szerzők *„gyakran és a tisztelet hangján szóltak Aranyról, műveiket többször neki ajánlották. Mi több: életművében megtalálták a hozzájuk szóló hányadot is; új problematikájú, egyéni lírájuk előzményeit [...] Reviczky például tanulmányt szentelt a magyar hősnőképzettel leszámoló* Rozgonyiné *szépségeinek; a* Bolond Istók *1873-ban publikált II. éneke alapján Aranyt a mű befejezésére sürgette, a világirodalom egyik legnagyobb humoristájának tartva a költőt. (A* Bolond Istók *újabb töredékét a népnemzeti kritika agyonhallgatta.) Közvetlen, személyes vagy irodalmi kapcsolatuk azonban Arannyal nem lévén, viszonyukat sohasem tisztázhatták."*[26]

S valóban, Reviczky Gyula munkásságának kiteljesedését Arany nem érte meg. Az 1870-es években szétszórtan megjelent Reviczky-versek kötetes alakot csak 1885-ben és 1889-ben öltöttek. Prózai dolgozatainak nagyobbik, Aranyt is jobban érdeklő és érintő része szintén csak az 1880-as években került be a sajtóba – a Kerényi Ferenc által említett, *Rozgonyiné*ról szóló írás például 1889-ben jelent meg. A *Kozmopolitikus irány a költészetben* című tanulmánya, melyben éles különbséget tesz a „nemzetiség" és a „patriotizmus" között, oly módon, hogy Arany feltehetően egyetértett volna vele, 1885-ben látott napvilágot. Az 1880-as évek termékei az Arany János előtt tisztelgő versek is.

Amit Arany Reviczky Gyulától ismerhetett, az valóban nem kedvezett a szorosabb kapcsolat kialakításának. Igaz, hogy az Arany János humoráról szóló dolgozat (*Arany mint humorista*) a *Fővárosi Lapok*ban 1874-ben jelent meg, de 1878-ban, az ellenzéki *Petőfi Társaság Lapjá*ban, a Tolnai Lajos tanulmányáról szóló recenzióban Reviczky igen kedvezőtlenül jellemzi Tompa Mihály költészetét; ugyancsak 1878-ban, a *Szegedi Napló*ban közli cikkét: *Jogosult-e a kozmopolita költészet?* – ekkor még másfajta kozmopolitizmus-fogalmat vallva, mint hét évvel később.[27] 1878-ban teszi közzé a nemzetiség és kozmopolitizmus ügyében Arannyal polemizáló költeményét: *Arany Jánosnak – Válaszul „Kozmopolita költészet" czimü versére*. Arany szövege 1878. május 28-án jelent meg a *Fővárosi Lapok*ban (148. sz.), Reviczky munkáját pedig nem egészen két hónap múlva, július 20-án hozza a világkiállítás alkalmából egyetlen szám erejéig megjelenő *Párisi Lapok*.[28] Arany tehát inkább a harcos kedvet tapasztalhatta Reviczky részéről, semmint azt a mély tiszteletet, amellyel a következő évtizedben találkozhatott volna, ha megéri.

c) Fordítástörténet

Az is előfordulhat, hogy Arany széljegyzetelő kedvét nem a három évvel korábbi vita csalta elő, hanem az *Ágnes asszony* fordítástörténete. A ballada keletkezésétől, 1853-tól kezdve több német átültetése jelent meg, s a hazai német sajtó, valamint az osztrák és a németországi lapok Arany költészetének reprezentatív darabjaként gyakran újraközölték e fordításokat. 1854-ben a *Pester Sonntagsblatt*ban Szegfi Mórtól eredt az első német nyelvű

24 Vajthó László: *Reviczky Gyula levele Arany Jánoshoz és huszonegy mutatóba küldött verse*, ItK 1938, 177–182; Komlós Aladár: *Reviczky Gyula*, Budapest, Művelt Nép, 1955; Korompay H. János: *Arany, Reviczky és a költői beavatást kérő levelek*, Itk 2011, 4 sz. 389–411.

25 *A Tulvilág Komödiája*, Irta Koroda Pál, Budapest, 1876, Weiszmann testvérek könyvnyomdája. A kötet Arany széljegyzeteivel ma is megvan a nagyszalontai Arany János Múzeumban. A levél szövegét közli Koroda Pál: *Irodalmi körforgás,* Nyugat, 1929, I., 395–397.; Kozocsa Sándor: *Arany János és Koroda Pál*, It 1939, 49.

26 *Arany János: Balladák / „Őszikék"*, Ikon Kiadó, Budapest, 1993, 12–14.

27 Szegedi Napló, 1878. nov. 30., 106. sz., hivatkozik rá Császtvay 2007, 907.

28 Vö. Császtvay 2007, II. k. 903–908.

változat, majd feltehetőleg ezt vette át 1856-ban az osztrák *Oesterreichischer Zeitung*. Az Arany 1856-os verseskötetéről szóló recenzióban a lipcsei *Blätter für Literarische Unterhaltung* külön kiemeli az *Ágnes asszony* német fordításának megjelenését.[29] 1861-ben Kertbeny Károly veszi be német nyelvű Arany-válogatásába az *Ágnes asszony*t, *Die Ballade von Frau Agnes* címmel.[30] 1872-ben a bécsi *Die Dioscuren* című évkönyv publikálja Dóczi Lajos fordítását. Az évkönyv egyébként ugyancsak Dóczitól, szinte évente megjelentetett ebben az évtizedben két-három Arany-darabot.[31] 1873-ban Julius Nordheim átültetése jelent meg, ugyanebben az évben franciául is kiadták a balladát.[32] 1880-ban újabb fordító, Sponer Andor adta sajtó alá Arany-átültetéseit, köztük az *Ágnes asszony*t,[33] a következő évben, 1881-ben pedig egy New York-i kötetben angolul is olvashatóvá vált a ballada.[34]

Reviczky Gyula fordítása ebbe a sorozatba illeszkedik. Nem is friss munkáról van szó, a szöveg már 1875-ben megjelent a temesvári *Sonntags-Blätter*ben, német nyelvű szerkesztői beharangozással: *„Úgy gondoljuk, jó szolgálatot teszünk a magyarul nem tudó olvasóinknak, ha a magyar költészet egyik legszebb balladájával egy ilyen jól sikerült fordításban ismertetjük meg őket."*[35] Apró változtatásokkal jelent meg ugyanez a szöveg az *Ungarische Revue*-ben 1881-ben, majd harmadszor már Arany halála után, 1885-ben, a *Pannonia* című lapban. Az 1881-es megjelenésről a *Fővárosi Lapok* és a *Pester Lloyd* is beszámolt.[36]

Jól látható tehát, hogy a balladának igen gazdag fogadtatástörténete volt már Arany életében, s így ez is hozzájárulhatott a tüzetes olvasáshoz.

Ám az is lehetséges, hogy az *Ágnes asszony* játékos visszafordításához mindennek semmi köze nem volt, csupán egy magányos délutáni, bosszúságba áthajló szórakozás vagy szórakozásba áthajló bosszúság eredménye. Nagyon valószínű, hogy szövegét Arany nem mutatta meg senkinek, másképp nem maradhatott volna a papírszelet majd száz-harminc éven át észrevétlen, egészen addig, amíg 2008-ban, az Arany-hagyaték kutatása közben véletlenül ki nem csúszott a folyóiratból.

---

29 *Frau Agnes*, Übers. Szegfi Mór, Pester Sonntagsblatt, 22. Januar 1854, I. Jahrgang, Nr 4, 55–56.; Blätter für literarische Unterhaltung, 6. November 1856, Nr. 45, 832.

30 *Gedichte von Johann Arany*, Versuch einer Musterübersetzung. Nach dem Ungarischen von K. M. Kertbeny. Genf, Buchdruckerei von J. W. Fick, 1861, 84–92.

31 Vö. Boronkai Szabolcs: *Német–magyar kétnyelvűség: Ludwig Dux – Báró Dóczi Lajos (1845–1919)*, ItK 2001, 1–2. sz., 71–83. Die Dioscuren, Literarisches Jahrbuch des ersten allgemeinen Beamtenvereines des Österreichisch-Ungarischen Monarchie, Wien, Rosner, 1872, 1. évf.

32 *Ungarische Gedichte*, Aus dem ungarischen übersetzt von Julius Nordheim, Budapest, Verlag von Samuel Zilahy, 1873, a 14. darab a kötetben; *La ballade de dame Agnes*, Traduit par Desborders-Valmere et Chr. de Ujfalvy, Paris, 1873 (Poésies Hongroises, 2. k.)

33 Johann Arany: *Dichtungen*, Aus dem Ungarischen von Andor Sponer, Leipzig, Wigand, 1880, 123.

34 *Gems from Petőfi and other hungarian poets*, With a memoir of the former and review of Hungary's poetical literature, By Wm. N. Loew, Published by Paul O. d' Esterhazy, New York, 1881.

35 „Wir glauben, unseren, der ungarischen Sprache nicht mächtigen Lesern einen Dienst zu erweisen, wenn wir dieselben mit einer der schönsten Balladen der ungarischen Dichtung in einer so gelungenen Übersetzung, wie es die vorliegende ist, bekannt machen." – Németül idézi Császtvay 2007, II. k., 1037–1038.

36 Fővárosi Lapok, 1881. szeptember 14.; Pester Lloyd, 1881. szeptember 20., Melléklet, 2. old.; Pannonia, 1885. szeptember 30., 111. sz. Vö. Császtvay, 2007, II. k., 1037–1038.

Az Ágnes asszony német fordításának széljegyzetei és a visszafordítási játék az Ungarische Revue-*ben*[37]

683. old., 1. versszak: a szövegben aláhúzások, a jobb margón megjegyzések, a bal margón a magyar fordítás.		
Patak parton állva Ágnes Lepedőt mos a forrásban, Fehér lenjét, véres lenjét Elkapá a hab futtában – Könyörülj rajtam, Ég!	FRAU AGNES. (Ballade von Johann Arany.) Am Bachufer steht Frau Agnes, Wäscht ihr Leintuch in der Quelle; Weisse Linnen, blut'ge Linnen Reisset fort die flücht'ge Welle. – Erbarme dich, Himmel meiner!	a parton áll, úgy mos? ergo: *elviszi*!
683. old., 2. versszak: sajtóhiba javítása a szövegben, a bal margón a magyar fordítás.		
Jő kiváncsi utcza gyerm[ek] „Mit őblintsz nő? mutasd, mutasd!" „Lassan, lassan! tyúk vér az csak A mi a lenkelmén ragadt.[„] – Könyörülj rajtam, Ég!	u Nengier treibt die Gassenbuben: »Frau, was spülst du? ... Zeige! zeige!« »Sachte! sachte! Hühnerblut ist's, Das da klebt am Linnenzeuge.« – Erbarme dich, Himmel, meiner!	[„n" javítása „u"-ra]
683. old., 3. versszak: a szövegben aláhúzás, a jobb margón megjegyzés, a bal margón a magyar fordítás.		
Szomszédnők sietve jőnek „Asszony, férjed hol van? szólj hát![„] Hisz ben[n] alszik, édes Angyal! Felköltné beszédtek álmát. – Könyörülj	Eilig nahn die Nacbarsfrauen: »Weib, wo ist dein Mann? so rede!« »Schläft ja drinnen, lieber Engel, – Wecken würd' ihn eure Rede.« – Erbarme dich, Himmel, meiner!	mondja ezt a német?
683. old., 4. versszak: a bal margón a magyar fordítás, a negyedik sor első szótagja után félbehagyva.		
A hajdú jön: a fogházba Kötve hurczollak most asszony. Ah kincsem, ah de hogy menjek Mi	Der Hajduk kommt: In's Gefängniss Schlepp' ich dich jetzt, Frau, gebunden. »Ach, mein Schatz, ah, wie soll gehn ich, Bis der Fleck da nicht verschwunden.« – Erbarme dich, Himmel, meiner!	

37 Ungarische Revue, Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Herausgegeben von Paul Hunfalvy, 1881. Juli–August, VII–VIII. Heft, Budapest, Franklin-Verein, 683–686. Kézirat: Arany János Múzeum, Nagyszalonta, Arany János könyvszekrénye, Inv. 891. Autográf bejegyzések grafittal.

683. old., 5. versszak: aláhúzás, a jobb margón megjegyzés, utalás a „nap” főnév félreértésére és téves fordítására.		
	Tief die Zelle; kaum ein Lichtstrahl In das düst’re Dunkel dringet. *Dies ihr Tag*, und jeder Abend Geisterhafte Schrecken bringet. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	E sugár a börtön napja
684. old., 6. versszak: aláhúzás, a bal margón kérdőjel, utalás a téves és komikus értelmű fordításra (a fénysugár eszerint Ágnesnek csak az egyik szemébe jut be).		
?	Arme Frau, durch ganze Tage Lugt sie nach dem lichten Scheine. Starrt hinein, der kleine Lichtstrahl <u>Dringt in’s eine Aug’ alleine.</u> – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
684. old., 7. versszak: a bal margón a 4. sor félkörös ívű kijelölése, megjegyzés, utalás a téves fordításra. Az eredeti szöveget idézi Arany: „Úgy gondolja: megőrűlne”.		
Azt *gondolja*! /	Dreht sie sich nur auf die Seite, Tanzen um sie grause Horden. Schien’ ihr nicht der kleine Lichtstrahl, Wär’ sie wahnsinnig geworden. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
684. old., 8. versszak: a bal margón az 1–2. sor félkörös ívű kijelölése. Az eredeti szövegben: „Ím azonban, időtelve, / Börtönének zárja nyílik”. Reviczky fordítása szerint: „Mégis, a napok múlnak, / Egyszer csak kivezetik”.		
/ /	Doch die Tage schwinden, und sie Wird einmal hinauf geführet. Agnes bleibt vor dem Gerichte Artig steh’n, wie sich’s gebühret. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
684. old., 9. versszak		
	Ihren Anzug sie zurecht macht; Bindet ihr Tuch ohne Falten. Glättet ihre schwarzen Haare: Würde sonst für toll gehalten. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
684. old., 10. versszak		
	An dem grünen Tische sitzen Männer, all’ im Dienst ergrauet. Keiner grollet, keiner zürnet, Jeder sie mit Mitleid schauet. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	

684. old., 11. versszak		
	Was beging'st du, arme Agnes? Bist der Mitschuld angeklaget. Gegen dich zeugt dein Geliebter, Der die Schuld des Mordes traget. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
684. old., 12. versszak		
	Sterben wird am Galgen morgen Er, der deinen Mann erschlagen. Lebenslänglich Kerkerfessel Musst für deine Schuld du tragen. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
684. old., 13. versszak		
	Und es schaut sich um Frau Agnes, Ob sie nicht vom Wahn bestricket. Noch versteht sie, hört die Worte, Und so ist sie nicht verrücket. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
685. old., 14. versszak		
	Doch was man von ihrem Mann sprach, Scheint ihr keinen Sinn zu geben. Klar versteht sie nur das eine: Hier sie bleibt durch's ganze Leben. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
685. old., 15. versszak: a jobb margón a 3–4. sor félkörös vonallal kijelölve a liliom-hasonlatról szóló rész fordítása. Az eredeti szöveg: „Liliomról pergő harmat, Hulló vizgyöngy hattyu tollán". A német szövegben hervadt virágról van szó.		
	Und d'rauf fängt sie an zu weinen; Mit erblassten, nassen Wangen Gleicht sie einer welken Blume, An der helle Tropfen hangen. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	/ /
685. old., 16. versszak: aláhúzás. Az eredeti szövegben: „Fogva én itt nem űlhetek".		
	»Grossgesinnte, gnäd'ge Herren, Halten Sie doch Gott vor Augen. Hab' daheim die schwerste Arbeit, Kann <u>zu nichts im Kerker taugen.</u>« – Erbarme dich, Himmel, meiner!	

685. old., 17. versszak: aláhúzása a rossz fordításnak („mit kellene itt éreznem...”)		
	»Schmutzig ist mein Leintuch worden, Muss es rein vom Blute spülen. Blieb’ der Makel ungetilget, Oh, <u>was müsste ich da fühlen!</u>« – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
685. old., 18. versszak: aláhúzások, a jobb margón megjegyzés a téves fordításra („a bírák felnéznek”) és indulatos-ironikus minősítése a fordított sornak („És máris jön az ítélet”).		
	Und es blicken auf die Richter, Da sie hören solche Worte. Stille wird’s. Es stimmt das Auge, <u>Und das Urtheil folgt am Orte.</u> – Erbarme dich, Himmel, meiner!	*összenéz*nek egye meg!
685. old., 19. versszak		
	Armes Weib, geh’ denn nach Hause, Wasch dein Leintuch rein vom Schmutze; Geh’ nach Haus! – Der Himmel führ’ dich, Und vollbring’s mit seinem Schutze. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
685. old., 20. versszak		
	Am Bachufer steht Frau Agnes, Wäscht ihr Leintuch in der Quelle; Weisse Linnen, reine Linnen Reisset fort die flücht’ge Welle. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
685. old., 21. versszak		
	Denn das Zeug ist rein vom Blute, Nicht ein Fleck ist d’ran zu finden. Nur sie sieht es noch gerad’ so, Wie in jener Nacht der Sünden. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
686. old., 22. versszak: aláhúzás, a bal margón megjegyzés, a fordítás itt szöveghű, Ágnes asszony az eredeti szövegben is szék mellett áll, de nem a parton.		
Miféle *Stuhl*, ha elébb a parton állott?	In dem Wasser, bei dem Stuhle Steht sie viele, lange Jahre, Ihren Schatten zerrt die Welle, Windeswehen ihre Haare. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	

686. old., 23. versszak: aláhúzás, a jobb és bal margón megjegyzés a téves fordításra. A jobb margón az eredeti szöveget idézi, és németül teszi fel a kérdést: „érti ezt Ön?”.		
Mi az ördögnek? Csakütni kell a ruhát a széken, mely kiáll a vizből.	Wenn die krause Welle funkelt, Manche Nacht bei Mondeshelle, Zuckt ihr Schlägel hoch hinauf, dann Klatscht und taucht er in die Welle. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	maradozó csattanással: versteh'n Sie es?
686. old., 24. versszak: aláhúzás, a bal margón megjegyzés, az eredeti sor beidézése. A fordítás szerint Ágnes asszony nem tudja a fagytól a tagjait mozgatni.		
hát hogy tud mosni? (Gyönge térde fagyban kékül)	Und das geht Jahr aus, Jahr ein so; Tag und Nacht, bei Wind und Regen. Sonne bräunt ihr zartes Antlitz, Kann von Frost kein Glied bewegen. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	
686. old., 25. versszak: aláhúzás, a jobb margón a második sorhoz az eredeti sor beidézése. A fordítás itt is téves, „beteges és fonnyadt” külsőről, a sima bőrön a „ráncok tömegéről” szól.		
értsd!	Ihr zerrauftes Haar ergrauet, Siech und welk wird ihre Hülle. Garst'ge Runzeln werden sichtbar An der glatten Haut die Fülle. – Erbarme dich, Himmel, meiner!	= Már nem holló, nem is ében
686. old., 26. versszak: Az utolsó sor elé és a fordító neve után idézőjel kitétele, így a refrént a fordítóra vonatkoztatja. Játékos, áttételes minősítése a fordításnak.		
„	Alte Fetzen wäscht Frau Agnes Fort und fort noch in der Quelle – Ihres Leintuchs weisse Lumpen Reisset fort die wilde Welle. – Erbarme dich, Himmel, meiner! Julius von Reviczky.”	

Reviczky Gyula szövegének Arany által visszafordított változata a papírszeleten[38]

Ágnes asszony

Németből, *Julius von Reviczky* után.

Patakparton állva Ágnes,
Lepedőt mos a forrásban[39]*,*
Fehér lenjét, véres lenjét
Elkapá a hab, futásban.
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

Jő kiváncsin útczagyermek:
„Mit öblintsz, nő? mutasd, mutasd!”
„Halkan! halkan! Tyúkvér az csak,
A mi a lenkelmén ragadt.”
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

Sietve szomszédnők jönnek:
„Asszony, férjed hol van? szólj hát!”
„Hisz benn alszik, édes Angyal, –
Felverné beszédtek álmát.”
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

A hajdu jön: „a fogházba
Vonszollak most, asszony, kötve.”
„Ah, kincsem, ah! de hogy menjek,
Míg e folt nincs elenyészve?[”]
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

Mély a czella; egy sugár a
Sötét homályba alig hat.
Ez napja, s minden este hoz
Kísértetes borzalmakat.
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

38 Autográf kézirat, grafittal. Papírvágó késsel körbevágott, csontszínű, 85×208 mm-es cédula. A 684. és 685. oldal közé volt beillesztve. A német szöveget Arany szó szerint, szándékos germanizmusokkal, nyelvhelyességi hibákkal fordítja. Ahol helyesen kezdi írni a szöveget, ott is áthúzza, és helytelen nyelvi változatra fordítja: „<Nem hálózza-e> Nem-e hálózza...”. A cím alatt Reviczky nevének német változata szintén ironikus, mintegy megtagadja tőle a magyar nyelvi kompetenciát.

39 A pontos vessző javítása vesszőre.

Szegény nő, egész napokon
Sandít e világos fénybe;
Belé bámul; e kis sugár
Hat csupán egyik szemébe.
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

Ha csak félre fordul, rémes
Hordák tánczolnak körűle;
És ne sütne rá a kis fény,
Már rég meg volna őrűlve.
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

De a napok tűnnek, és őt
Egyszer aztán felvezetik;
Ágnes a törvényszék előtt
Állva marad, a hogy illik.
– Könyörűlj, Ég, rajtam!

[verso]

Öltözetét rendbe hozza,
Köti ráncz nélkül kendőjét.
Megsímitja barna haját,
Mert másképp bolondnak hinnék. Köny.

Férfiak a zöld asztalnál,
Ülnek, szolgálatban őszek;
Egy se zsémbel, egy se mérges,
Rá mind szánalommal néznek. Köny.

„Mit miveltél, szegény Ágnes?
Bűntársúl vagy bevádolva,
Ellened vall kedvesed, ki
A gyilkosság bűnét hordja, Könyörülj

Meghal akasztófán holnap
Ő, ki agyonüté férjed.
Élethosszig börtönlánczot
Kell bűnödért elviselned. Köny.

És körűlnéz Ágnes asszony,
<Nem hálózza-e> Nem-e hálózza őrűlet?
Érti, hallja még a szókat,
És így megőrülve nem lett. Könyor

De a mit férjéről mondtak,
Úgy tetszik, értelmet nem ad;
Tisztán csak ez egyet érti:
<Hogy> Egész[40] *éltén át itt marad. Köny.*

És arra elkezde sirni;
Halvány, nedves orczájával
Hasonlit hervadt virághoz[41]
Függő cseppek csillámával. Köny.

„Nagyszivű, nagyságos urak,
Tartsák hát szem előtt Istent!
Legsulyosb munkám van otthon,
Börtönben mi hasznom itt bent.” Köny.

Piszkos lett az én lepedőm,
Tisztára kell öblintenem;
Ha e folt le nem törlődnék,
Oh! mit kéne itt érzenem. Köny.

És feltekintnek a bírák
A mint hallnak ily beszédet;
Csendesség lesz. Szavaz a szem,
S nyomba rá jön az itélet.
– Könyörülj, Ég, rajtam.
[A kézirat megszakad.]

40 Az E betű e-ből javítva.

41 A sor végén eredetileg vessző, majd kétszer áthúzva.